

ایران شناسی در پاکستان

(۴)

انجمن فارسی دانشگاه پنجاب (لاهور)

انجمن بسیار پرشوری که مدتی است توسط دانشجویان کلاسهای زبان و ادبیات فارسی دانشگاه مربوط و بریاست آقای عبدالشکور احسن استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تشکیل یافته باجوش و علاقه خاصی جلسات پرشکوه خود را در دانشگاه مزبور برگزار می نماید و در آن زیر نظر استادان دانشگاه دانشجویان کلاسهای فارسی و علاقمندان بایران پیرامون ایران شناسی و ادبیات فارسی مقالاتی میخوانند و سخنرانی ها بعمل می آورند دانشجویان در بعضی از جلسات این انجمن بر نامه های جالبی که در شناسانیدن ادبیات فارسی کمک بسزائی میکند اجرا می نمایند .

شبهای در مورد موسسات تدریس فارسی در پاکستان قبلا مذکور افتاد و در اینجا بطور نمونه با کمک آمار بوضع فعلی تحصیل فارسی در موسسات علمی که بدانگاه پنجاب لاهور بستگی دارند میپردازیم :

سال گذشته (۱۹۶۴ میلادی) ۱۲۰ دانشکده ادبیات در لاهور و شهرهای دیگر ایالت سابق پنجاب دارای کرسی فارسی بوده و در هر دانشکده لااقل ۳ استاد بتدریس آن زبان و ادبیاتش اشتغال داشته اند - در امتحانات فوق لیسانس و دبیرستانها (از کلاس هشت به بالا) بالترتیب سیصد و پنجاه - دوهزار و پانصد و سیصد هزار نفر دانشجو و دانش آموز شرکت ورزیدند - تعداد استادان فارسی در کلاسهای لیسانس (دانشکده ها) ۲۴۰ نفر و در مدارس متوسطه ۵۵۰ نفر و در کلاسهای هشتم و نهم دبیرستانها پنجهزار نفر بوده است . در همین سال سیصد هزار جلد کتاب نصاب فارسی (مربوطه به کلاسهای متوسطه) بفروش رسیده است . علاوه بر این سال گذشته در امتحانات آزاد فارسی که بنام منشی فاضل و منشی عالم و منشی نامیده میشود و معادل فوق لیسانس و لیسانس و دیپلم میباشد بالترتیب ۷ هزار و ۲۵۰ و ۱۵۰ نفر داوطلب شرکت جسته اند . این آمار نمودار وضع تحصیلی فارسی در قسمتی از پاکستان است . در قسمتهای دیگر آن کشور نیز وضع همین اندازه جالب و شایان توجه میباشد .

قبلا پیرامون موسسات انتشار کتب فارسی مطالبی نوشته شد و در ضمن یکی از آنها بنام «سندی ادبی بورده» معرفی گردید در اینجا یکی دیگر از آن موسسات را با انتشاراتش معرفی مینمایم :

پنجابی ادبی آکادمی

موسسه بسیار سودمندیکه از نظر انتشار کتب فارسی نیز در پاکستان اهمیت بسزایی را داراست پنجابی ادبی آکادمی است که سال ۱۹۵۷ میلادی در شهر لاهور بوسیله جمعی از دانشمندان بنام آنکشور مانند آقایان ممتاز حسن ، دکتر محمد باقر ، دکتر عبداللہ چغتائی ، علامه علاءالدین صدیقی ، عبدالمجید بهتی ، دکتر فقیه محمد فقیه و علاقمندان دیگر بفارسی و ایران بمنظور چاپ نسخ خطی کتب قدیم فارسی و عربی و اردو و انگلیسی و پنجابی در زمینه ادب و تاریخ و علوم و فراهمی کتب مهم جهت تحقیقات و تنبہات ادبی و علمی و بوجود آوردن و نگاهداری کتابخانه و موزهای و برگزاری جلسات و جشنهای ادبی و اعزام نمایندگان بکنفرانس های علمی و فرهنگی و ادبی تأسیس یافته است .

پنجابی ادبی آکادمی که بریاست آقای پروفیسور دکتر محمد باقر رئیس دانشکده خاورشناسی دانشگاه پنجاب لاهور شروع بکار کرده در ظرف مدت ۹ سال که از بدو تأسیس آن میگردد با اجرای برنامه های درخور ستایش توانسته است توجه تمام محافل ادبی و علمی کشور را بخود جلب نماید و از کمک مالی دولت مرکزی پاکستان نیز برخوردار گردد - وزارت فرهنگ دولت شاهنشاهی ایران هم بیاس خدمات شایان آکادمی در راه انتشار کتب فارسی با اهدای يك تن حروف چاپی فارسی کمک و مساعدت مهمی بان موسسه بعمل آورده است . آکادمی مزبور علاوه بر چاپ کتب مفید در اردو ، فارسی ، پنجابی و انگلیسی که حتی در اداره فرهنگی بین المللی یونسکو نیز مورد تحسین قرار گرفته جلسات باشکوه یاد بود بعضی از ادبای پنجابی فارسی و اردو مانند بیهی شاه (شاعر زبان پنجابی) دکتر محمد اقبال (شاعر معروف فارسی و اردو) و ارث شاه (شاعر معروف زبان پنجابی) برگزار نموده و نمایندگان خود را در برخی از کنفرانسهای علمی در نقاط مختلف کشور اعزام داشته است . کتا بخانه آکادمی که مرکز تحقیقات علمی برای علاقمندان بشمار میرود دارای نسخ خطی مهم فارسی نیز میباشد و در نظر است با فراهمی وسائل لازم کتب بیشتر فارسی بوسیله آکادمی بچاپ برسد .

انتشارات پنجابی ادبی آکادمی

تاریخ کوه نور (فارسی-انگلیسی) تألیف فقیر سید نورالدین بخاری بتصحیح آقای دکتر محمد باقر چاپ شد .

داستانهای عشقی پنجاب بفارسی-جلداول (فارسی-اردو) در ۲۷۸ صفحه بکوشش آقای دکتر محمد باقر در سال ۱۹۵۷ م چاپ شد .

داستانهای عشقی پنجاب بفارسی - جلد دوم (فارسی - اردو) در ۹۹ صفحه بکوش آقای
دکتر محمد باقر در سال ۱۹۶۰ م بطبع رسید.

دیوان غنیمت (فارسی) - دیوان مولانا غنیمت کنجاهی بکوشش پروفیسور غلام ربانی
عزیز چاپ شد .

نامه عشق (فارسی) - ترجمه سسی پنون از اندر جیت منشی بکوشش دکتر وحید
قریشی چاپ شد .

نیرنگ زمانه (فارسی) - تألیف عبدالرسول بکوشش دکتر محمد باقر در ۸۸ صفحه
در سال ۱۹۶۰ م چاپ شد .

تذکره مردم دیده (فارسی) - اثر عبدالحکیم حاکم لاهوری با اهتمام دکتر سید عبداللہ
در سال ۱۹۶۱ م با ۲۲۹ صفحه چاپ شد .

عبرت نامه در دو مجلد (فارسی) - تألیف مفتی علی الدین لاهوری بکوشش دکتر
محمد باقر چاپ شد .

نیرنگ عشق (فارسی) - مثنوی غنیمت با اهتمام پروفیسور غلام ربانی عزیز چاپ شد
دیوان واقف لاهوری (فارسی) - بتصحیح و مقدمه پروفیسور غلام ربانی عزیز چاپ شد
واقعات درانی (اردو) تألیف منشی عبدالکریم ترجمه میروارث علی سینی با اهتمام
دکتر محمد باقر در ۲۲۸ صفحه در سال ۱۹۶۳ م طبع گردید .

در اینجا لازم بنظر میرسد آقای پروفیسور دکتر محمد باقر که رئیس پنجابی ادبی
آکادمی بوده و از هر حیث مبلغ مهم ایران و خدمتگزار بزرگ و عالی مقام زبان و ادبیات فارسی
در پاکستان محسوب میشود معرفی گردد :

آقای پروفیسور دکتر محمد باقر رئیس دانشکده خاورشناسی و رئیس قسمت
فارسی در دانشگاه پنجاب لاهور سال ۱۹۱۰ میلادی در مضافات شهر لایل پور (پاکستان
غربی) پابصر و وجود گذاشت - تحصیلات مقدماتی و دانشگاهی را در شهرهای مختلف پنجاب
از جمله لاهور بیابان رسانید و جهت تکمیل تحصیلات عالیہ رهسپار انگلستان شد و در مدت اقامت
در آنجا (در سالهای ۳۹-۱۹۳۷ میلادی) همزمان با تهیه مقاله دکتر پتدریس زبانهای
شرقی در دانشگاه لندن اشتغال ورزیده در راه بهبود مسلمانان بینوای آن دیار خدمات
شایانی انجام داد . او موقع برگشت به میهن از اغلب کشورهای خاور میانه بازدید بعمل آورد
و بمحض رسیدن به پاکستان در دانشکده اسلامی لاهور تدریس فارسی را عهده دار شد و از آنجا
در سال ۱۹۴۰ بدانشگاه پنجاب انتقال یافت و در زمان جنگ بین المللی دوم در نیروی هوایی
هندوستان بدرجه افسر عالی مقامی رسید و بدریافت ۳ مدال نایل آمد . پس از خاتمه جنگ مدتی
در وزارت فرهنگ هندوستان بمنوان معاون مدیر کل در ایالت دهلی خدمت کرد و هنگام
تشکیل پاکستان مجدداً در نیروی هوایی کشور نو بنیان خود با سمت افسر عالی رتبه انجام وظیفه

نمود ولی از سال ۱۹۵۰ میلادی بریاست قسمت فارسی در دانشگاه پنجاب (لاهور) منسوب گردید و الان هم در آنجا مشغول تدریس فارسی و تألیف کتب ذیقیمت در آن زبان میباشد.

آقای دکتر محمد باقر در چندین کنفرانس جهانی علمی بنماینده‌گی از طرف پاکستان شرکت جسته و مقالات زیادی پیرامون زبان و ادبیات فارسی وارد کرده که چکیده تحقیقات علمی بوده در مجلات کشور بچاپ رسانیده است. دولت شهنشاهی ایران به پاس خدمات با ارجوی در باره فارسی نشان سپاس باو اعطاء نموده است. آثار ادبی که مشاراله بطبع رسانیده بقرار زیر میباشد:

- ۱ - شرح حال و آثار جویا تبریزی - از انتشارات دانشگاه پنجاب بسرمایه اعانه اعلیحضرت همایون شاهنشاه ایران.
- ۲ - زبان فارسی امروز. ۳ - مولوی. ۴ - تاریخ لاهور (انگلیسی)
- ۵ - مدارالافاضل - (جلد اول) از انتشارات دانشگاه پنجاب بسرمایه اعانه اعلیحضرت همایون شاهنشاه ایران.

- ۶ - شرح حال و آثار سیمین بهبهانی. ۷ - تاریخ کوه نور. ۸ - داستانهای عشقی پنجاب بفارسی (دومجله). ۹ - شرح حال و آثار رهی معمیری. ۱۰ - شرح حال و آثار فروغ فرخزاد. ۱۱ - عبرت نامه (دومجله) ۱۲ - نیرنگ زمانه.

والان بمعرفی یکی از شعرای پارسی گوی معاصر پاکستان حکیم گل محمد بلوچ، میردازیم که کلیات اشعار فارسی اش را در ۲۰۵ صفحه بنام ارمغان گل، سال ۱۹۶۲ میلادی مطابق ۱۳۴۱ خورشیدی در کراچی بچاپ رسانیده است.

حکیم گل محمد بلوچ متخلص به گل که از اولاد بلوچهای ایرانست در شهر کراچی بسال ۱۹۱۰ میلادی چشم بجهان گشود دروس مقدماتی و متوسطه را در مدارس زادگاهش مانند مظهرالموم و احرارالاسلام فرا گرفته و تحصیل علم طب را از طبیبه کالج دهلی بپایان رسانیده است.

در زمان اواخر تحصیلانش (۳۰-۱۹۲۶ میلادی) نهضت آزادی هند بشدت رسید و تمام اجتماع را متوجه خود ساخت. آقای بلوچ هم مانند سایر میهن دوستان در صف آزادی خواهان قرار گرفت و با اشعار مهیجی که یارود و فارسی میسرود در جنگ استقلال طلبی شرکت جست.

مشارالیه در سال ۱۹۳۲ میلادی به بحرین مسافرت و برای ۱۴ سال در آنجا بکار طبابت اشتغال ورزید. هنگام تقسیم هند در ۱۹۴۷ وی بکراچی برگشت و از آن به بعد در همان شهر ماندگار شد. الان دکتر بلوچ در کراچی بعنوان طبیب حاذق مشغول خدمت بملت است و علاوه بر معالجه بیماران با نبض افکار مردم سروکار دارد. او در اشعار خودش که بفارسی و اردو میسراید همواره در راه اصلاح طلبی و انتقاد از وضع نامطلوب توده مردم میکوشد - آثار وی که بیشتر شامل قطعات و غزل و مثنوی و ممدس است حاکی از دلسوزی و اندوه قلبی و نمودار احساسات شدید و وطن دوستی اوست و این است نمونه کلام:

غزل

این گنج گرانیامه به نادان چه فروشم
اندیشه رندی به فقیهان چه فروشم
درد ته پیمانان به مستان چه فروشم
مستی خودم را به رقیبان چه فروشم
داغ دل خود را به گلستان چه فروشم
پس دود چراغ دل سوزان چه فروشم
این سیل بدان ابر بهاران چه فروشم
سرمایه درویش به شاهان چه فروشم
شمعیست که با مهردرخشان چه فروشم
شرحش بدل زاهد نادان چه فروشم

سوز دل خود را به حریفان چه فروشم
آموختم از م یکنده اسرار خدایی
زاهد به پس پرده خورد باده گلگون
آشفته و دیوانه و مستم بنگاهش
جان دادم و زان آتش پنهان بخریدم
از درد فراقش نکشم آه ز سینه
شد رشک ارم دامن صحرای ز اشکم
آه سحر و ناله شب گشت منام
در عشق تو چون لاله طور است دل من
این روشنی چهره تو آیت قران

من چاک جگر چون گل رنگین بشکفتم

خونین جگرم را به شهیدان چه فروشم

تهنیت بر ولادت با سعادت ولیعهد سلطنت ایران

زندگی افسرده و حیران بود
ساز بی مضراب ، نغمه بی طرب
بود چون شاه عجم اندوهگین
خیمه غم در دل ویران بود
بی بهار آن گلشن ایران بود
رنجبر زان ملک پاکستان بود

تاجداری چون درخشان کوه طور

خواست جلوه ریزی مصباح نور

یک بیک شمع امید افروخته
از نسیم فرح در گلشن بهار
از خرام بخت در قصر شهبی
شادمان شد هر دلی کو سوخته
چشمهای هر خیزان را دوخته
رشکها را زیر پایش کوفته

انبساط فرح آورده نوید

در گلستانش بهار نو دمید

در شبستان غمش جلوه فکن
مژده میلاد فرزندی ربود
بود پاکستان همیشه غمگسار
آفتابیی آمده ظلمت شکن
از دل ایران همه رنج و محن
از نویدش شادمان شد این وطن

از خجسته پای هر دل شاد شد

در دل ما گلشنی آباد شد

در گلستان عندلیبی شعر گفت
در سپاس شاه گل نغمه سرا
همنوا شد ملک پاکستان بدو
از ترنمها دل گل برشگفت
در قصیده عقده دری بسفت
تهنیت چون از دهان گل شنف

گفته گل همچو لولوی صدف

گر قبول افتد زهی عز و شرف